

בירושלמי בשבת [פט"ו, ה"ג]. ויעוי' במגיד משנה [בפכ"ד מהל' שבת ה"ג] את דברי רש"י בענין איסור דיבור בשבת כגון מקח וממכר וחשבונות, והקשו עליו דהני ממצוא חפצך נפקא. וצ"ב אמאי לא הביא המ"מ את דברי ר"ת, דמקורו בדברי המדרש והביא רק דברי הירושלמי וכתב המ"מ שזה דעת הרמב"ן והרשב"א ז"ל.

אולם מתחדש לן בדברי הרמב"ם דפסק כב' השיטות, כרש"י וכתוס'. דאיכא ב' אופני איסור דיבור בשבת משום ו'ודבר דבר', א' איכא איסור דיבור בשבת כגון מקח וממכר וזהו כשיטת רש"י הנ"ל, וזה מ"ש הרמב"ם לכאורה בפכ"ד מהל' שבת ה"ב וז"ל אסור לאדם לפקוד גנותיו ושדותיו בשבת כדי לראות מה הן צריכין או היאך הן פירותיהן, שהרי זה מהלך לעשות חפצו. ויעו"ע מ"ש הרמב"ם [שם ה"ג] ודו"ק. ב' ואיכא עוד אופן איסור דיבור בשבת של דיבורי חולין ובטלה וזה כשיטת התוס' הנ"ל, וזה מ"ש הרמב"ם [בפכ"ד מהל' שבת ה"ד] וכו' ואסור להרבות בשיחה בטלה בשבת שנאמר "ודבר דבר", שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול עכ"ל.

בברה"ת אברהם חיים הרש

מח"ס "ביכורי אברהם"

כולל בית הלל - בני ברק

בענין צד"י ביו"ד הפוכה

לכבוד מערכת הקובץ החשוב 'בית אהרן וישראל'.

ראיתי מאמרו של הסופר ר' דוד ליב גרינפעלד הי"ו ועד משמרת סת"ם בבארא פארק הנדפס בגליון קס, בה הוא חוזר על דבריו שבקובץ אור ישראל שנת תשס"ח (עם כמה הוספות). ובאשר הרבה מדבריו בנויים על הנחות בלתי מוכרחות והקדמות בלתי נכונות, מן החובה להעיר על דבריו, אמרנו לבוא כאן להעיר רק בקצת מדבריו, ובדרך קצרה, וממנו ידונו הקוראים הישרים על השאר. ונקדים, דרוב הטענות נגד המערערים על הצד"י ביו"ד הפוכה כבר נתבארו בדברי בעל ספר צדקת הצדיק, שהוא גם העלם על שלחנו של החזו"א וצ"ל, וזכה לתשובות החזו"א בששת מכתביו הנדפסים בספר הנ"ל. ועיקר האומר הבא מן החדש שבדברי בעל המאמר הוא לענין בעהמח"ס כתוב לחיים-כתיבה תמה וספרו כת"י.

ונקדים עוד, שבענין ה'הו"א והמסקנא' של החזו"א, מן הצורך להבהיר, שאין שום ספק מה היה המסקנא של החזו"א, ואין אנו צריכין בזה לסיפורי מעשיות. שהרי החזו"א עצמו שפתי ברור מללו בספרו (או"ח סי' ט סק"ו) ובמכתביו האחרונים שבס' צדקת הצדיק (אחר שכבר שמע כל הטענות ומענות של בעל צדקת הצדיק, וכן אחר שכבר ידע מדברי החת"ס ביו"ד סי' רס"ו שהביאם שם במכתב ה'), שלא להנהיגים ביו"ד הפוכה א"א לפסול, אולם להנהיגים ביו"ד ישרה הוא לעיכובא. וז"ל החזו"א בספרו, 'אבל יו"ד שבצ' הרבה רבבות ישראל מחזיקים לכתוב דוקא ביו"ד הפוך ע"פ הזוהר ונהרא נהרא ופשטי'. מיהו לאותן הנהיגים בצ' ישר צריכים לנהוג זה לעיכובא, עכ"ל.

ומזה לא מצינו חזרה, וכמ"ש הסטייפלער זצ"ל [בקריינא דאגרתא ח"ב סי' עח (ובהוצאה החדשה הוא בסי' שיז)], וכן הוא בספר כתבי קה"י החדשים מנחות סי' יז] וז"ל, 'ובדבר מה ששמע ממגיד בעלטה שהחזו"א וצללה"ה חזר בו בענין הצדיקים ההפוכים, אל ישמע להם, שכך דרכם של כמה בלתי אחראים להגיד בשם מרן וצללה"ה מה שהם "רוצים"... ועכ"פ לא יתלו בשם החזו"א דברים אשר לא כן, עכ"ל. וכל ענין החזרה שחזר בו (מחמת דברי החת"ס, עי' שבט הלוי ח"י סי' ז אות ב, ומכתב הגר"י וועלץ זצ"ל הנדפס בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' מז אות א), היינו דמתחילה היה דעתו דפסול לכו"ע ואף להנהיגים כן, ושוב חזר בו להניחם על מנהגם. אבל לענין הנהיגים ביו"ד ישרה דס"ל שהוא לעיכובא, מעולם לא היה בזה חזרה.

מה שכתב בעל המאמר שמקורו של החזו"א (בין לענין השמועה מהגר"א ובין לענין פירוש דברי הברוך שאמר) הוא ע"פ הכתוב לחיים, אינו נכון. החזו"א הזכיר ספר זה (שתחילה גם שכח שמו) רק במכתב החמישי שבס' צדקת הצדיק. וכבר בכל המכתבים שקודם לזה היה לו דעה ברורה בזה. וז"ל שם.

וכשנפשטה חכמת הקבלה ע"פ האר"י ז"ל שנתחדשו כמה דברים נתחדשה ע"פ הזהר צ' הפוך, והראו לי ספר [כתוב-לחיים] וכתוב שם דהגר"א הגיה בזה, וכן קלא דלא פסיק דהגר"א חלק על זה. משמע שהראו לו ספר זה תוך כדי המשא ומתן, ולא היה זה עיקר סמכותו כל הזמן.

ועוד נמצינו למידים, שהחזו"א הביא ממנו לענין פרט אחד לבד, והיינו מה שהגר"א הגיה בזה (ולא לענין עיקר השמועה שהגר"א ס"ל כן). ועל זה כתב החזו"א במכתב אחר בס' צדקת הצדיק [מכתב ב'] 'כי ההגהה מעידה על עצמה שממקור קדוש היא'. ועי' בדברי הגר"ח קניבסקי שליט"א (בתחילת ספר פסקים וכתבים להחזו"א) שדבריו אלו הם תשובה על מה שכתב בעל צדה"צ שההגה מזוייף.

ומה שכתב החזו"א שיש 'קלא דלא פסיק' שהגר"א חלק על הצ' הפוך, הוא דבר נפרד, ולא מכח דברי הכתוב לחיים לחוד, וכמבואר בדבריו שכתב שהכתוב לחיים כתב דהגר"א הגיה בזה, וכן קלא דלא פסיק דהגר"א חלק על זה. [ובעל המאמר בא' מציטוטי את דברי החזו"א כתב וז"ל 'והרי לנו מפורש ממכתבו של הגה"ק בעל חזו"א וצוק"ל שכתב "והראו לי ספר כתוב לחיים [הוא הכתיבה תמה שלפנינו] שהגר"א הגיה בזה וכן קלא דלא פסיק...'] עכ"ל בעל המאמר. הרי שהשמיט סוף דברי החזו"א ועשה נקודות..., באופן שמשמע שה'קלא דלא פסק' הוא על מה שהגר"א הגיה בזה, ובאמת אינו כן, וכנ"ל, שה'קלא דלא פסיק' הוא דבר בפני עצמו].

ומש"כ החזו"א 'קלא דלא פסיק', הוא כלפי מה שערער בעל צדקת הצדיק על מקורות השמועה בשם הגר"א שאולי אינם מוסמכים או מוכרחים ושיש חולקים על השמועה (עיי"ש בספרו שכבר במכתבו הראשון אל החזו"א הזכיר דברי הגר"מ"מ משקלאוו, עדות הגר"י סלאנט בשם הגר"ח מוולאזין, ודברי הב"ד דווילנא שאין להאמין שום שמועה בשם הגר"א וכו' וכו'), ועי' הגדיר החזו"א את השמועה בשם הגר"א במתק לשונו כ'קלא דלא פסיק', והיינו דאין הענין מצד עדות ספר זו או אחרת כשלעצמו שיתכן שבביטול דבריו יתבטל השמועה, ואי"ז קול הברה בעלמא, אלא קלא דלא פסיק שאי אפשר להתעלם ממנו וצריכים לחשוש שהוא אמת, וכ"ז פשוט.

וכן לא סמך החזו"א על השמועה שבספר תוספת מעשה רב שהגר"א חתך הפרשיות משום חשש שבתאות וכו', וכמ"ש החזו"א במכתב לבעל צדה"צ [מכתב ב'], 'והאגדות הסוכבות אינם עיקר בזה'. ועוד שם, 'אבל כל זה אינו עיקר'. וע"ע בדבריו [מכתב א', ונדפס גם בחזו"א או"ח שם] 'ואמנם חמורה היא ההלכה ולא נתנה להקבע ע"פ סיפורים, אלא העיקר העיון בגמ' ופוסקים ומסירת נפש להבין קשט אמרי אמת'. ועוד כתב 'ואין הדבר מוכרע אם מה שאמרו בשם הגר"א אינו אמת, דאפשר דהוראתו היתה מצד ההלכה'. הרי מפורש בדבריו שלא בנה יסוד שיטתו ע"פ סיפורים ושמועות בעלמא (אף שבאמת זה פשוט ומובן מעצמו, והכי יעלה על הדעת שהחזו"א יסמוך על שמועות פורחות ודברים בעלמא נגד דברי כמה גדולי האחרונים, אתמהה).

ומבואר עוד בדברי החזו"א [שם] דס"ל דאף בלא ההג"ה בדברי הזה"ק המיוחסת להגר"א, מ"מ אין להביא ראיה מדברי הזה"ק, וכמ"ש 'שאין כונת הזה"ר רק על אותיות שנבראו קודם בריאת שמים וארץ והם ענינים רוחניים כו', עיי"ש. וגם בזה שגג בעל המאמר וייחס להחזו"א 'מושג מבהיל הרעיון' 'שמתהווים שינויים (דקים) בצורות האותיות הקדושים'. ובאמת כל דבריו של החזו"א שם באו לשלול דבר זה עצמו, וכמ"ש שם בהמשך דבריו, 'אבל הכתיבה בעולם המעשה שלנו אין בה שינויים', רק בעולם המחשבה והאצילות יש תמונות מתחלפות, עיי"ש. וכ"כ עוד [מכתב ב'] 'אם הנון יו"ד שבצדי"ק שבעולם האצילות יוכל להתחלף, אבל בעולם המעשה אחר מתן התורה, ההלכה נצחית'. [וגם דברי רבינו טודרוס הלוי (בס' אוצר הכבוד, חגיגה טו): שכתב שאחר החורבן יש 'שינוי דק מאד' בצורת הלמ"ד, ע"כ אין הכוונה לענין איך לכתוב האות למעשה, שהרי כתב שם שאינו רשאי לציירו משום כבוד אלקים הסתר דבר, ואם כך דינו לכתוב לכתחילה, איך יסתירו, וכי כבוד אלקים הוא להסתיר מעמו ישראל איך לקיים מצוותיו, אתמהה].

ולענין דברי הברוך שאמר, כתב עוד בעל המאמר 'ומש"כ החזו"א על רבינו שמשון ברוך שאמר שכותב בפשיטות ובחימה שפוכה ששינוי זה פוסל ומחטיאים את הרבים, ואשר לכן "בטלה דעתם של אחרונים ז"ל נגד הוראת 'ראשון' שהעיד עליו מהרי"ל לסמוך עליו". הנה כאמור לעיל, הזכיר החזו"א את מקורו מספר "כתוב לחיים", והרי בו הדפיס הסופר ממינסק את תמונת צד"י ביו"ד הפוכה בתוך דברי הב"ש, אך באמת אין שום הכרח ללמוד כן בדברי הב"ש כו', עכ"ל בעל המאמר. וגם זה אינו נכון, שאין מקורו של החזו"א לענין הברוך שאמר מספר כתוב לחיים, וכמ"ש לעיל. והרי החזו"א [בספרו] הביא לשון הברוך שאמר בשלימותו כפי שנדפס בברוך שאמר בפנים באריכות (כלשון אשר בדפוס שקלאוו

תקס"ד ובדפוס ווארשא תרל"ח), ולא כפי העתקת בעל הכתוב לחיים בספרו בקיצור, וכמבואר לכל מעיין, וע"כ שראה דברי הברוך שאמר במקורם ולא רק במה שמוכא בספר כתוב לחיים. ופשוט שהעמיק בהם כדרכו בכל דבר בתורה, והסיק מה שהסיק ופי' מה שפירש, ואי"ז תלוי כלל בדברי הכתוב לחיים. [וכן בדין, שהרי מה נשתנה ענין זה מכל הענינים שבכל חלקי ומקצועות התורה שהחזו"א האריך הרחיב והעמיק בהן והעלה בהן דבר ברור הלכה למעשה וכמבואר לכל מעיין בספריו הגדולים, ולא הוצרך לבעל הכתו"ל שיהיה לו לאחיעזר ולאחיסמן להבנת הענינים, ולמה נאמר שדוקא בענין זה הלך אחרי דברי הכתו"ל כסומא בשתי עיניו ח"ו].

ונמצינו למידים שלא סמך החזו"א על הכתוב לחיים לא לענין דעת הגר"א ולא לענין פירוש דברי הברוך שאמר. וא"כ, כל דברי בעל המאמר אינם נוגעים למעשה כלל וכלל. שהלא אותן 'בני ישיבות' שרוצים להחליף פרשיותיהם אינו משום שחוששים לדברי הכתוב לחיים (שמסתמא מעולם לא שמעו שיש ספר כזה בעולם), אלא משום שחוששים לדברי החזו"א שכתב להדיא [מכתב ד'] 'וכן אני מחמיר לקחת צ' ביו"ד ישר שלא ערער עליו אדם, וכן אני מיעץ לאחרים'. ודברי החזו"א הלא אינם תלויים כלל בסמכותו ונאמנותו של הכתוב לחיים, וכנ"ל. [והחזו"א אינו יחיד בדבר זה. ויעיין למשל בדברי הגדולי הקודש (כלל טו) שכתב, 'מיהו גם המכשירין ב' הפוכה מודים דעדיף ב' ישרה כמבואר בדבריהם. והדעת קדושים בא"ב שלו האריך דלכו"ע כשר י' ישרה'. וע"ע בקול הרמ"ז להר"מ זכותא (אות צ) וז"ל, 'ויש סופרים שכותבין יו"ד בו הפוכה ויש כותבין כדרכו והוא עיקר כן הוא דעת הפוסקים', עכ"ל]. וכבר כתב החזו"א [מכתב א', ונדפס גם בספר חזו"א שם], 'אבל מי שמהדר אחר כתב הב"י אין מזניחין אותו'.

ובאמת, פירושו של הכתוב לחיים בדברי הברוך שאמר אינו דעת יחיד, אלא כך מצינו שפירשו כמה מחברים (היינו בעל האמרי שפר ב'שיח סופר', משנת אברהם, גידולי הקדש), ובאמת לא מצינו מי שפי' אחרת בדברי הב"ש לפי פשוטו. רק שיש מהמחברים הנ"ל שדנו אח"כ דאפשר ליישב הדברים גם לפי דעת האריז"ל. דהיינו שהשיח סופר כתב אח"כ (בהשמטות) שיש ליישב הדברים גם לדעת האריז"ל ולחלק בין היכא שאין עליו תמונת יו"ד כלל לבין היכא שיש לה רגל למטה ותג למעלה אלא שהיא מהופכת (ושוב כתב כן גם בספרו אמרי שפר ובתשובתו הנדפס ב'המאסף'). ובעל גידולי הקדש אחר שפי' דברי הב"ש כנ"ל, כתב עוד דאפשר דהב"ש איירי דוקא כשאין לה רגל כלל אלא הדביק גוף הנקודה להצ' (ומ"מ בסו"ד שם כשכתב לדחות טענות הב"ש לפי הגדולים שס"ל לכתוב ביו"ד הפוכה מבואר שחוזר למש"כ לפרש דברי הב"ש בתחילה ע"פ פשוטו, וכן מבואר ממה שכתב שמחברו ברגל השמאלי, מכלל דיש לו רגל שמאלי). [וכל הגדולים הפוסקים הקודמים' שהביא בעל המאמר שס"ל 'שאינן שום פגם' ביו"ד הפוכה, לא דנו כלל בפי' דברי הברוך שאמר אלא בעיקר צורת האות].

וכיון שכן הבינו כל המחברים הנ"ל עכ"פ לפי פשוטו, ויש גם החליטו כן למעשה, א"כ למה הוא מן הנמנע שגם החזו"א יפרש כן מעצמו. וגם מה היא הטענה על בעל כתו"ל שג"כ ס"ל לפרש כן. [ומה מקום יש לתמוה על הגר"מ שטרנבוך שליט"א שמביא הב"ש כהבנת כל המחברים הנ"ל].

[וקביעותו זאת של בעל המאמר דלא מיירי הב"ש כלל מיו"ד הפוכה, וזה רק חידושו של הכתו"ל, הביאו לכתוב ד'אין ספק' שמקורו של המשנת אברהם בפירושו בדברי הב"ש הוא מדברי הכתיבה תמה שנדפס י' שנים קודם ספרו. (ואולי יאמר כן גם על השיח סופר והגדולי הקדש שכולם נמשכו אחר הכתו"ל בסמיות עינים). ובאמת זה מביא לידי גיחוך ואינו כדאי להשיב עליו. והרי המעיין בספר משנת אברהם יראה שכל שערי ספרי סת"ם היו פתוחים לפניו, ולמה בהגיעו לענין זה נבצר ממנו להבין דברי הב"ש מעצמו עד ש'אין ספק' שסמך על הכתו"ל. וביותר, הרי ספרו נדפס ע"י בנוי אחר פטירתו, ויתכן שכתב דברים אלו קודם הדפסת הכתו"ל, ועכ"פ מידי ספק לא יצאנו].

וכיון שס"ל לבעל הכתוב לחיים כן, למה לא יצייר את האות כפי הבנתו. והרי בברוך שאמר דפוס דובנא לא נדפס שום ציור, ובדפוס שקלאוו נדפס ציור שקשה לעמוד עליו בדיוק (וכבר העירו דיתכן שהוא צד"י רגילה של אותו דפוס, עיי"ש ודו"ק). והרי זה ידוע ופשוט שהתמונות הנדפסים בספרים ישנים רובם מוטעים, ואינם ברורים, ובפרט בענין כזה אשר הדיוק הוא מההכרח קשה מאד להסיק מסקנות מהתמונות. וכבר העיד בעל מנחת סולת (מהדיר הברוך שאמר) שכל הדפוסים ורוב הכת"י של ספר ב"ש הם משובשים והוא כספר שאינו מוגה. ואמר עוד, דבפרט הציורים שבכת"י א"א ללמוד מהם כלום, ולכן צייר הוא כל התמונות שם מעצמו כפי הבנתו ופירושו בדברי הברוך שאמר (כולל ציור 142- ציור הצד"י). וא"כ מה טענה היא על הכתו"ל שבהביאו דברי הב"ש, צייר את האות כפי הבנתו ופירושו

(שכן הוא גם פירושם של כמה מחברים, וכו'ל). [ובאמת לא צייר בתוך דברי הב"ש את הצד"י של האריז"ל ממש כמו שצייר להלן שם, אלא הדפיס צ' רגילה של דפוס. (וכן בדפוס ווארשא תרל"ח הדפיסו צד"י של דפוס)]. וכל לומד יודע ומבין דלאו מר בר רב אשי חתים על הציור, וכל אחד יתעמק מעצמו בדברי הב"ש ויפרשם כפי הבנתו. ופשוט שגם החזו"א וצ"ל עשה כן ולא סמך על הציור.

ומש"כ שמדברי הגר"א מפינסק באהל משה נסתר השמועה שמביא ממנו הכתוב לחיים, שהרי הביא שמועה שכתב עליה שקרוב להאמין בה שלהגר"א ז"ל היה ב' ס"ת כתב אשכנזי וכתב ספרדי' כו', אין זה 'מציאה' שלו, אלא של בעל צדקת הצדיק. אך האמת יורה דרכו שכ"ז אינו, וע"י חסרון תיבה אחת מדברי בעל אהל משה קבלו דבריו משמעות אחרת ממה שכתב באמת. באהל משה שם האריך לבאר דעתו שכל אחד מהכתבים פסול לפי הנוהגים כאידך כתב, וקאי על דברי ר"י סירווינט מווילנא דלא ס"ל כן. וכנראה שהנ"ל הביא שמועה שהס"ת של הגר"א היה בכתב ספרד, וע"ז כתב האהל משה וז"ל, 'ואם נמצא ס"ת של הגר"א בכתב ספרדי אין ראי' לפמ"ש להקל בס"ת [א. ה. היינו מש"כ שם דאף הפוסלים בתפילין יכשירו בס"ת], אך קרוב להאמין שהיו לו ב' ס"ת כדרכו בקודש לחוש להחמיר ובפרט בשל תורה ודבר שאינו מבורר' כו'. הרי שלא כתב בתורת עדות שנמצא להגר"א ב' ס"ת, ולא הביא שמועה שכתב עליה שקרוב להאמין בה, רק כתב שאם נמצא ס"ת להגר"א בכתב ספרד, קרוב להאמין שהיה זה ס"ת שני שלו, והיו לו שנים כדי לחוש להחמיר לכל הדעות. [וכבר העיר בזה הג"ר רפאל רייכמן שליט"א באוצרות ירושלים חלק קנ"ג סי' שז].

ולענין צורת אות פ"א, האריך בעל המאמר דמש"כ הכתו"ל שהיא שבורה, באמת היא מקובלת מדורי דורות, ומה שחידש הכתו"ל, הוא באמת שבורה, והאריך עוד בענין דברי המ"ב והתפילין שלו וכו' וכו'. וכמדומני שהרבה אנשים שאינן בקיאים בצורת האותיות לא ידעו ולא יבינו דבריו, וכן יתמהו איך כתב הח"ח בתפילין שלו אחרת ממש"כ במשנה ברורה. אך מצאנו דברי חפץ בדברי בעל המאמר אשר בספרו הגדול ילקוט צורת האותיות (עמ' 738), שם ביאר הדבר בטוב. והוא, שיש ג' צורות באות פ"א. א', שאין לה עקב כלל אלא שהירך בולט לאחוריו, ועל צורה זו העיד בעל המאמר שהיא מקובלת מימות עולם, ולא מצינו עליה ערעור. ב', שיש לה עקב מבחוץ, שהכתו"ל כתב ע"ז שהיא שבורה, ולדברי בעל המאמר גם היא מקובלת מימות עולם. ג', שיש לה עקב מבפנים, שכתב בעל המאמר שהיא צורה חדשה שהמציאה הכתו"ל מדעתו, ובאמת היא שבורה, ע"כ.

והנה לענין צורה הראשונה לא מצינו ערעור לא בדברי הכתו"ל ולא בדברי המ"ב, (ובמ"ב בדפוסים הראשונים לא נדפס צורה כלל, והוא הוספה מאוחרת), ומי שירצה לכתוב כן אין מעכב בידו, וגם אין תימה שבתפילין של הח"ח יהיה כתוב כן.

לענין צורה הב', אף שלא מצינו מי שערער עליה קודם הכתו"ל, אך הלא סו"ס יש מהבאים אחריו שקבלו את דבריו, ובראשם המ"ב שהעתיק דבריו במשנת סופרים, וש"מ דהכי סבירא ליה. (והנה זה פשוט ואין צריך לפנים שהמ"ב לא העתיק דברים כסומא בארובה ח"ו, אך מ"מ מכיון שכנראה ישנם כאלו שחושדים אותו ע"ז, לכן לא נמנע מלהביא דברי הח"ח עצמו בהקדמתו למשנה ברורה, וז"ל, ולא יחשוב המעיין שהעתקתי מהפוסקים היה שלא במתכוין וכמתעסק בעלמא, לא כן הדבר כי עיינתי ב"ה בכל סימן במקורי הדין בראשונים וגם כמעט בכל האחרונים הנ"ל ראיתי להתבונן בדבריהם וכו', עכ"ל. ובפרט לענין צורת האותיות מצינו עדות הגר"צ מבילסק [בהסכמתו למ"ב] שכתב שהח"ח יגע כמה חדשים בסי' ל"ב וסי' ל"ו [א.ה. היינו הלכות צורת האותיות] לבאר כל פרט ופרט הלכה למעשה בטעמו ונימוקו). וא"כ אף שמצינו לקדמאי שכתבו כן, ואף גם מקצת סופרי דורינו, וממילא מי שיכתוב כן יש לו על מי לסמוך, מ"מ אין תימה אם רוב הסופרים אין רוצים לכתוב באופן שלדעת המ"ב הוא שבורה. [ולא זכינו להבין מה נפק"מ אם המ"ב כתב כן בסוגריים או לא, הא סו"ס כתב כן. (ובאמת סיבת הסוגריים פשוט מאד וא"צ ביאור רחב, והוא משום ששאר דברי המ"ב שם הם מדברי הב"ש והב"ש, ודבר זה הוא הוספה צדדית ומאמר המוסגר, וכיון שהוא מאמר המוסגר לכן הוסגר בסוגריים, ופשוט)].

ולענין צורה הג', אף אם לא מצינו כותבים כן קודם הכתו"ל, ואיהו הוא דחדית ליה לפי פירושו בב"ש ושאר הפוסקים, וגם המ"ב לא מצינו שהצריך לכתוב דוקא באופן זה ולא באופן הא', הא סו"ס צורה זו נתקבלה הרבה במשך מאה שנים האחרונות (וגם הסופר המובהק ר' נתנאל וצ"ל כתב כן). ובאמת לא מצינו שערער עליה אדם כי אם בעל המאמר שהחליט עליה שהיא שבורה. ועכ"ל דרוך ספרי דווקא הכותבים כן לא ס"ל כבעל המאמר בזה, וכן ס"ל לרוב הרבנים שלא מצינו מי מהם שיערער עליו

וגם כותבים כן בתפילין שלהם. [וגם הגר"א ראטה זצ"ל לא כתב עליו ערעור (רק העיר שצורה הב' ג"כ כשרה ונהגו בה דורות שלפנינו), וגם כתב כן בעצמו (ואפילו בפרשיות של האריז"ל) וכמו שיראה הרואה כמה צילומי פרשיות שלו בספר 'ליקוט ספרי סת"ם' לר' צבי כהנא]. וא"כ מה כל הרעש.

ובשלהי דברינו יש לציין עוד, שהרבה מטענות בעל המאמר כבר העיר בהם בצדקת הצדיק, וזכינו לתשובה עליהם מהחזו"א, וכמו שהזכרנו בפתח דברינו. ונביא כמה מהם לדוגמא:

מש"כ מר' זונדל סלאנט שהיה להגר"ח מוולאזין מגילת אסתר ושה"ש כתב וועליש ושקראו לפני הגר"ח בס"ת כתב וועליש, כתב החזו"א [מכתב ד'] 'כן א"א לדעת אם כתב ווליש הנזכר בסיפורים היה היו"ד הפוך'. וכ"כ בספרו 'זכן כתב ווליש שהזכירו אפשר שהיו ביו"ד ישר וביו"ד הפוך כל סופר כמנהגו'. [מלבד מה שיש לחלק בין תפילין לס"ת, וכמ"ש הגר"מ מפינסק בתשו' אהל משה, וכן החזו"א במכתב בספר צדה"צ 'ואם עלו לתורה משום שסמכו על הרמב"ם דאף אם נשתנה אות מברכין עליו, אין מי שיספר שהניחו תפילין בצ' הפוך'. וכ"ש שאין להקשות ממגילת אסתר, וכמ"ש בשו"ת ברית אברהם סי' יג לענין מגילת אסתר בצד"י הפוך דלא גרע מהשמיט בה עד חציה דכשירה. וכן לענין מגילת שה"ש י"ל שכל המגילות דינן כמגילת אסתר לענין שאם חסר בהן עד חציין כשרין (וכמ"ש בספר עמק ברכה להגר"א פומורנציק בשם ר' הירש מראדין חתנו של הח"ח, ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' לו אות ב), וממילא אף אם נשתנו הרבה אותיות כשר].

מש"כ להקשות שבפי' הגר"א לספר"צ הביא הגי' 'לאחורא', ואיך אפשר לומר שהגר"א הגיה בזה"ק 'לאסתחרא', כתב החזו"א [מכתב ב'] 'הגהת הגר"א אפשר דהיתה בזקנותו, כי ההג"ה מעידה על עצמה שממקור קדוש הוא'. וכתב ע"ז הגר"ח קניבסקי שליט"א [בתחילת ספר פסקים וכתבים להחזו"א] 'זה תשובה על מה שהכותב רצה לטעון שהגהת הגר"א מזוייפת מכיון שהגר"א בספרא דצניעותא העתיק כהנוסח הישן, וע"ז השיב מרן דאפשר דהגה"ה זו כתבו בזקנותו ולכן בספר"צ עדיין לא הגיה, ועל מה שכ' שהוא מזוייף השיב שההגה"ה מעידה על עצמה שממקור קדוש הוא'. [והיינו לפי הידוע שכל מה שיש לנו מכת"י הגר"א הוא מלפני הגיעו לארבעים שנה, וכמ"ש הגר"י משקלאוו בהק' פאת השלחן, והגר"י מוולאזין בהק' נפה"ח בשם אביו הגר"ח, כי מאז בינה יתירה ניתוספת לו שלא היה הזמן מספיק לכתוב כל מה שנגלה לו].

מש"כ לפרש בהסיפור שבתוס' מעשה רב ב'צדיקין' כפופין עקומין מאחוריהן' שאין הכוונה לצד"י ביו"ד הפוכה, כתב החזו"א [שם] 'והסיפור שהגר"א אמר שנתאמת לו שאינו מהאר"י ז"ל לא יתכן על צדיק כפוף שלא שמענו ע"א זה בשם האר"י ז"ל רק על יו"ד הפוך'.

בברכה,

לוי אשכנזי

בארא פארק, ארה"ב

דברי הגר"י מבריסק על צד"י ביו"ד הפוכה ודברי הברוך שאמר והגר"א

כבוד קובץ בית אהרן וישראל. בגליון קס"א הובאו למעלה משישים פוסקים שכל בית ישראל נשען עליהם, המכשירים צד"י ביו"ד הפוכה, מהם שמכשירים ומהם שמעדיפים, ושכן מבואר בזה"ק ועפ"י קבלה צריך לכתוב כן בדייקא.

וראיתי להוסיף מה שלא הובא בקובץ, והוא מדברי הגר"י מבריסק זלה"ה, הנדפס בספר "קובץ רשימות" מהגאון רבי אליקים שלעזינגער שליט"א, ראש ישיבת הרמה לונדון, שי"ל בשנת תש"ס, ושם בעמוד כ"א כותב מה ששמע בעצמו מפי הגר"י ז"ל:

"פעם בדרך עברנו ליד סופר שהי' מבני ספרד שהי' כותב ס"ת ליד שער ביתו, הראתי למרן ז"ל איך שהוא כותב צד"י ביו"ד מהופך כמנהג החסידים, [והי' זה באותו תקופה שהחזו"א ז"ל התנגד לזה], ואמר מרן ז"ל הלא מעולם כתבו כן ואי אפשר לפסול מה שנהגו רוב העולם" ע"כ.

חזינן מדברי הגר"י כמה יסודות בזה, ראשית, שמעולם כתבו כן ביו"ד הפוכה, ולא נתחדש הדבר בשום זמן, וכמו שנתברר בלי שום ספק שהוא כתב מקובל מעולם ולא שינוי ח"ו, עוד רואים בדבריו

"שרוב העולם כתבו כן", וכמו שכתב החוות יאיר, אף שהיה מאשכנז, שרוב הסופרים כותבים כן, והיסוד השלישי שהוא דבר פשוט ואינו צריך לפנים "אי אפשר לפסול מה שנהגו רוב העולם".

עוד הביא הגר"א שלעזינגער שם, וז"ל: "שאלתי פעם ע"ד כתב הספרדי, והשיב, זהו כתב וועליש ורבים אצלינו קראו המגילה בכתב זה" ע"כ. ואין בעולם וועליש ביו"ד ישרה, והקולא במגילה וס"ת הוא רק בדיעבד והחת"ס והגר"ז ומאות גדולי הדורות הניחו תפילין ביו"ד הפוכה.

ולגבי דעת הגר"א ז"ל שהיתה שמועה שכאילו הגר"א פוסל צד"י ביו"ד הפוכה, והובא בקובץ כמה וכמה הוכחות, וכן מדברי אחרונים שסתרו את השמועה הזאת שהיא איננה נכונה.

ויש להוסיף עוד הוכחה מדברי הגר"א עצמו בביאורו לשו"ע, סי' ל"ב סי"ח, והביאו המ"ב בסי' ל"ו סק"ג שהגר"א מכשיר שינוי במקצת האות, ושם מיירי בדיכוכ רגלי ה"א וקו"ף לגן, שהוא שינוי הרבה יותר גדול, ושכל הפוסקים פוסלין, ואעפ"כ הגר"א מכשיר, וק"ו ביו"ד הפוכה שבצד"י.

וראיתי בספר "פתשגן הכתב" שהצביע על תעלומה מעניינת במכתבי החזו"א, שכותב באמצע מכתב ו' "אחר כך ראיתי בספר ברוך שאמר הראשון חיברו חכם בשם רבנו אברהם וקבע בו הערות רבינו שמשון וכו'", ופלא גדול שהרי כמה פעמים לפני זה כבר מביא דברי הברוך שאמר ומאריך לדון בדבריו, וכותב שבטלו דברי אחרונים נגר דברי ראשון וכו', ומה זה שכותב עתה שאחר כך ראהו, ומתאר את מחברו כאילו ראה עתה ספר חדש.

אך כשראיתי מאמרו של הגאון ר' דוד ליב גרינפעלד נפתרה התעלומה, כי החזו"א מזכיר לראשונה את דברי ה"ב"ש במכתב ה' שהוא אותו מכתב שכותב בו שהראו לו ספר כתוב לחיים שהוא ספר כתיבה תמה, וברור שאכן ראה שם את דברי ה"ב"ש אך הרי הכתיבה תמה מביא את ה"ב"ש בנוסח מזויף שכאילו מיירי בצד"י עם יו"ד הפוכה, ועל סמך הכ"ת כתב החזו"א שבטלו דברי האחרונים נגר דברי ראשון, ולבסוף כתב החזו"א במכתב ו' שאח"כ ראה את ספר ב"ש ומעתיק לשונו, אך מעניין שעדיין מעתיק את ציור תמונת האות מהספר כ"ת, משמע שסמך עליו שזה התמונה המקורית שמיירי ביו"ד הפוכה.

עוד תמה בספר פתשגן הכתב, איך יתכן להעלות על הדעת שהב"ש מדבר על יו"ד הפוכה, הלא מפורש בדבריו שמתאר בדיוק רב את התמונה כפי שביאר הגר"ח קנייבסקי והגרד"י גרינפעלד והמנחת סולת, שהרי בעל "תיקון תפילין" כותב: "הזנב של היו"ד ימשוך בצואר" וע"ז כותב ה"ב"ש וז"ל: "פירוש רגל של היו"ד. [שהרגל יהיה דבוק לצואר של הצד"י] לאפוקי מסופרים וכו' שאינם עושים שום רגל ליו"ד של הצד"י [דהיינו במקום חיבורו לצואר, שע"ז הוא מדבר] אך שמדביקים פני היו"ד לצואר הצד"י [שהפנים דבוק אל הצד"י בלי רגל] וכו', חדא שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצ' [שהרגל הוא שלא במקום החיבור אלא בצד ימין והוא מופרד מהצואר] וכו'", וזהו בדיוק כדברי הגר"ח ק"ש ראש היו"ד השמאלי נגע בלא עוקץ ובראש השני בלט עוקץ בלא נגיעה".

אבל איך יתכן לפרש דברי ה"ב"ש על יו"ד הפוכה, כשאין שום פרט בדבריו שאפשר לזהותו עם יו"ד הפוכה, כי ביו"ד הפוכה יש רגל במקום החיבור, ואין הפנים דבוק לצואר, ואין פירוד בין הרגל לצואר. ולגבי הנוסח בזה"ק ראיתי שכתב הגר"ח ק"ש שליט"א בראש ספר פסקים וכתבים לחזו"א לבאר דברי החזו"א, שהגהת הגר"א בזה"ק אפשר שכתבה בזקנותו וממילא אין ראה מדברי הגר"א בספרא דצניעותא שהעתיק כנוסח שלנו מפני שזה היה בצעירותו, וההגהה מעידה על עצמה שממקור קדוש הוא ואינה מזוייפת.

וזה תימא גדולה, שהרי החזו"א מביא דבר זה שהגר"א הגיה בזה"ק בשם הכ"ת, הכ"ת אינו אומר שהגר"א הגיה בזה"ק, אלא אומר שהגר"א אמר על הדפוס הישן שהוא יותר נכון, וכבר בירר הגרד"ל גרינפעלד במאמרו וכן בגליון שאח"ז שלא היה ולא נברא דפוס כזה וממילא לא אמר עליה הגר"א שהיא נכונה, וגם הוכח שאין שום הבדל אם הגירסא לאחורא או לאסתחרא, שניהם פירושם שהיו"ד הפוכה, וכן הובא שם שהגר"מ"מ משקלוב שלא זו מהגר"א בזקנותו עד יום פטירתו כותב שהיו"ד היא הפוכה.

ואחרי שנתברר שאין שום צד ערעור ביו"ד הפוכה שבצד"י, ומאחר שעפ"י הזוה"ק והרמ"ק והאריז"ל וכל ספרי המקובלים גם של תלמידי הגר"א צריך דווקא לכתוב כן, שדברי הזוה"ק נאמרו על עולם המעשה, להתוכח עמהם בכוונת הזוה"ק, ברור לכל שוחרי אמת שהצד"י ביו"ד הפוך הוא יותר מהודר.

י. שפירא

עיה"ק ירושלים